

STUDIE

SBÍRKA KRAMÁŘSKÝCH TISKŮ JAROSLAVA VOBR

Martin Drozda (Brno)

Jaroslav Vobr's Collection of Chapbooks

Abstract: The study deals with the collection of chapbooks gathered by the collector Jaroslav Vobr (1939–2013) from Brno. This collector was collecting chapbooks for over forty years, during which he managed to collect approximately 42,500 chapbooks, predominantly including broadside ballads. His collection can be divided into two parts, the first of which consists of a set of 800 blocks while the second comprises separately preserved chapbooks. The study analyses the structure and organisation of the collection. It also examines the extensive records of chapbooks that Jaroslav Vobr created to facilitate orientation in the collection. In 2015, Vobr's collection of chapbooks was acquired by the Moravian Library in Brno. This study also outlines the method of its processing, which makes it possible to understand how to search for specific prints in this collection.

Keywords: Jaroslav Vobr – chapbooks – broadside ballads – collecting – Moravian Library in Brno

Soukromým sběratelům vděčíme za zachování velké části dodnes existujících kramářských tisků.¹ I když byly kramářské tisky sbírány institucionálně ojediněle již od 19. století,² významná část jich prošla před začleněním do muzejních sbírek rukama soukromých sběratelů. Nacházeli se mezi nimi drobní sběratelé, kteří sesbírali desítky, případně nižší stovky kramářských písní, ale i osoby, které shromáždily sbírky mající tisíce, výjimečně i desítky tisíc tisků. V odborné literatuře bývají jako nejvýznamnější sběratelé kramářských tisků zmiňováni především Rudolf Hlava (1911–1988) a Josef Scheybal (1897–1967).³ Oba vytvořili rozsáhlé soubory, které byly po jejich smrti začleněny do muzejních sbírek, díky nimž se z Knihovny Národního muzea a Muzea Českého ráje v Turnově staly instituce s jedněmi z největších fondů kramářských tisků v České republice. Ve stínu uvedených dvou sběratelů dosud leží Jaroslav Vobr (1939–2013) a jeho sbírka kramářských tisků, která vznikla oproti Scheybalově a Hlavově sbírce až s časovým odstupem a do fondu Moravské zemské knihovny se dostala teprve v roce 2015.⁴ Do povědomí odborné veřejnosti se tak dostává jen pozvolna. Pozornost si ale bez pochyb zaslouží, neboť svým rozsahem přesahujícím 42 tisíc kramářských tisků představuje v současnosti největší zachovanou soukromou sbírku tohoto druhu v České republice.

Cílem předkládané studie je nastínit na základě dostupných pramenů a sbírky samotné okolnosti jejího budování, organizaci, specifika a současné zpracování Vobrový sbírky kramářských tisků. Uvedený text by se měl stát východiskem pro budoucí analýzy prováděné na základě této sbírky. Studie by měla také přinést celkový pohled na tuto rozsáhlou kolekci a dostat ji do většího povědomí odborné veřejnosti. K zodpovězení uvedených badatelských otázek by měla pomoci zejména sbírka samotná, a především rozsáhlá evidence nejrozličnějších písemných poznámek, kterou pro ni Jaroslav Vobr vytvořil, stejně jako množství dalších evidenčních poznámek, které se na tiscích nebo špalíčcích nacházejí. Doplnkovým pramenem je potom korespondence Jaroslava Vobra se sběratelem kramářských tisků Ignácem Tabarkou z Rymic u Holešova, ve které se dovidáme informace o počátcích budování Vobrový sbírky.⁵ Studie by měla přispět také k poznání historie sběratelství kramářských tisků a umožnit do budoucna srovnání různých sběratelských přístupů, a tím i napomoci k zodpovězení otázky, do jaké míry jsou sbírky zachovaných kramářských tisků reprezentativní vzhledem k jejich celkové produkci a do jaké míry jsou odrazem sběratelských aktivit jednotlivých sběratelů.

¹ Studie vznikla na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

² KLACEK 2011, s. 29.

³ HOLUBOVÁ 2021, s. 19–21; HLAVA 1963, s. 361–365; ČERMÁKOVÁ 1994, s. 8; DUFKA – HOLUBOVÁ – FROLCOVÁ – BYDŽOVSKÁ – MACHOVÁ – GLOMBOVÁ – MACHÁČKOVÁ 2022, s. 136.

⁴ MACHÁČKOVÁ 2021, s. 113.

⁵ Muzeum Kroměřížska, Písemná pozůstalost Ignáce Tabarky, složka č. XXVII *Staré tisky, zápůjčky ku studiu a dipl. práci. Dr. Jaroslav Vobr. Brno 26 dopisů.*

Sběratel a jeho sbírka

Jaroslav Vobr (1939–2013), sběratel, knihovník a znalec starých tisků, se narodil v Praze, mládí prožil v Jihlavě a většinu profesního života strávil v Brně. Začátek jeho knihovnického působení spadá do roku 1965, kdy nastoupil do Universitní knihovny v Brně (dnes Moravská zemská knihovna). V té začal po krátké době spolupracovat s Vladislavem Dokoupilem, významným odborníkem na staré tisky.⁶ Krátce před svým nástupem do knihovny byl Jaroslav Vobr také přijat k dálkovému studiu knihovně na Karlově univerzitě, které zakončil v roce 1970, o rok později složil i rigorózní zkoušku. V Moravské zemské knihovně působil až do roku 2001, kdy byl nucen ze zdravotních důvodů nastoupit do invalidního důchodu.⁷ Za tuto dobu vytvořil množství bibliografií spojených s knihovním fondem Moravské zemské knihovny, zejména soupisy postinkunabulí, tisků z 16. století, knížek lidového čtení a komeňan.⁸ Kromě profesního zájmu o staré tisky se Jaroslav Vobr věnoval většinu svého života také jejich sbírání, zájem jevil jak o staré tisky (vytištěné před rokem 1800) obecně, tak i o modlitební knížky a knížky lidového čtení z mladšího období a také o kramářské tisky.⁹

Vobruv zájem o kramářské tisky lze prokazatelně doložit už od šedesátých let 20. století. Z korespondence se sběratelem Ignácem Tabarkou (1883–1973) z Rymic se dovídáme, že Jaroslav Vobr zveřejnil v březnu 1967 inzerát v *Lidové demokracii*, ve kterém poptával kramářské tisky. Na tento inzerát zareagoval Ignác Tabarka a výsledkem byla korespondence obou těchto sběratelů, která trvala minimálně do roku 1970. Hned v prvním dopise z 15. března 1967 Jaroslav Vobr napsal, že má ve své sbírce asi 30 špalíčků s 1200–1300 písněmi. V dopise ze 7. listopadu téhož roku o svých sběratelských zájmech Jaroslav Vobr uvedl: „*Sbíráám jakékoliv kramářské tisky malého šestnáctkového formátu a české knihy, vytištěné před rokem 1800. Pokud bych si mohl vybrat, evidentní zájem mám o již zmíněné jihlavské tisky. Pocházím totiž z Jihlavy a jak jsem již psal, bude soupis těchto tisků mojí disertační doktorskou prací. Ve své sbírce mám jihlavských tisků asi 230.*“¹⁰ I v pozdějších dopisech se Jaroslav Vobr zmiňoval o tom, že zájem má především o kramářské písně v malém 16° formátu. Změna u něj nastala pravděpodobně na podzim 1969, kdy v dopise urgentně prosil Ignáce Tabarku o zaslání modlitebních kramářských tisků vytištěných v Litomyšli, Jindřichově Hradci, Příbrami, Skalici a Znojme.¹¹ Zájem o kramářské

modlitební tisky výslovně uváděl Jaroslav Vobr i v dalších dvou dopisech z února 1970. Z korespondence, kterou si oba tito sběratelé zaslali, je také zřejmé, že se oba v Rymicích opakovaně setkali.

Kontakt Jaroslava Vobra s dalším významným sběratelem, Rudolfem Hlavou, dokládá Hlavova kniha hostů, která se dnes nachází ve sbírce Národního muzea.¹² Podle ní měl Jaroslav Vobr i s manželkou navštívit Rudolfa Hlavu 28.–29. července 1969, přičemž zápis obsahuje i informaci, že si Jaroslav Vobr od Rudolfa Hlavy 182 jihlavských a 34 ostatních tisků zapůjčil a 68 písní pravděpodobně s Rudolfem Hlavou vyměnil. Opakovaný zájem o jihlavské tisky vycházel z tématu Vobrový diplomové práce *Jihlavské tisky českých kramářských písní*,¹³ kterou nakonec v roce 1970 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obhájil. O udržování kontaktů mezi oběma sběrateli svědčí i další zápis Jaroslava Vobra do knihy hostů, podle něhož měl Jaroslav Vobr navštívit Rudolfa Hlavu ještě 13. srpna 1971, tedy už po obhájení zmiňované práce. Výměnu mezi oběma sběrateli dokládá množství kramářských tisků z Hlavovy sbírky v té Vobrově. Rudolf Hlava totiž patřil ke sběratelům, kteří poměrně často označovali tisky ze své sbírky provenienčními údaji. Používal k tomu jednak razítko s textem „*Ze sbírky R. Hlavy*“,¹⁴ jednak uložení tisku do speciálně pro tu potřebu tištěného papírového obalu, který obsahoval téměř stejný nápis.¹⁵ Díky tomu můžeme doložit ve Vobrově sbírce minimálně 250 kramářských tisků z Hlavovy sbírky, a to včetně tří špalíčků.¹⁶

Dokladem toho, že Jaroslav Vobr začal s budováním své sbírky kramářských tisků v šedesátých letech 20. století, je také užití razítka s Vobrovým exlibris doplněným letopočtem 1964 a 1965. Jaroslav Vobr označil kramářské tisky razítkem vícekrát, jednalo se však jen o několik desítek tisků. Jejich doplnění o rok získání exempláře bylo potom zcela výjimečné. Nepříliš početné jsou také rukopisné poznámky sběratele s uvedením informace, jak tisky, resp. špalíčky získal. Tyto poznámky se nacházejí jen u menší části exemplářů, i toto menší množství útržkovitých informací však umožňuje sledovat postupný růst fondu, zejména počtu špalíčků.

Jaroslav Vobr špalíčky průběžně čísloval, a pokud se podíváme na provenienční údaje, které se v některých z nich zachovaly, zjistíme, že tyto údaje korespondují s číselnou řadou špalíčků. Pokud tedy špalíček obsahuje údaj o době získání do sbírky, číslo tohoto špalíčku je oproti špalíčkům získaným dříve vždy vyšší. Tato skutečnost umožňuje sledo-

⁶ Viz PAVELKOVÁ 2018.

⁷ JELÍNKOVÁ 2013.

⁸ VOBR 1972; VOBR 1973; VOBR 1985–1989; VOBR 1992.

⁹ Po smrti Jaroslava Vobra došlo k rozprodeji jeho sbírky, přičemž kromě celé sbírky kramářských tisků získala Moravská zemská knihovna v Brně většinu zbylé části této sbírky, menší část putovala i do dalších institucí.

¹⁰ Muzeum Kroměřížska, Písemná pozůstalost Ignáce Tabarky, složka č. XXVII *Staré tisky, zápůjčky ku studiu a dipl. práci. Dr. Jaroslav Vobr. Brno 26 dopisů*, dopis ze 7. listopadu 1967.

¹¹ Muzeum Kroměřížska, Písemná pozůstalost Ignáce Tabarky, složka č. XXVII *Staré tisky, zápůjčky ku studiu a dipl. práci. Dr. Jaroslav Vobr. Brno 26 dopisů*, dopis z 12. září 1969.

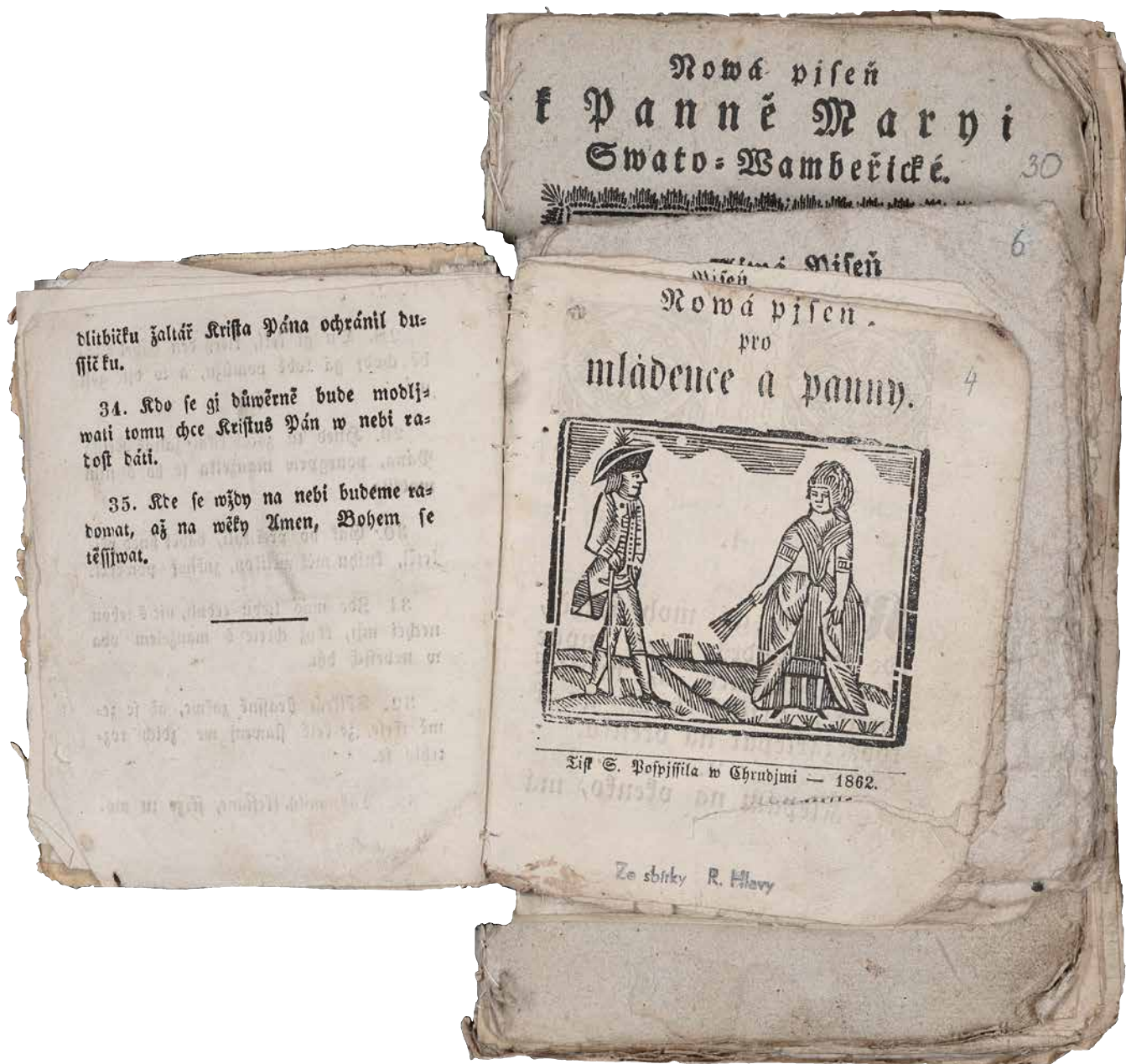
¹² Národní muzeum, oddělení knižní kultury, R. Hlava, Varia 986 (Kniha hostů Rudolfa Hlavy).

¹³ VOBR 1970.

¹⁴ Např. Moravská zemská knihovna v Brně (dále MZK), sign. VK-0001.283; VK-0004.661; VK-0005.302.

¹⁵ „Ze sbírky Rudolfa Hlavy v Semilech“, např. MZK, sign. VK-0013.569 až VK-0013.579.

¹⁶ Jedná se o špalíčky, kterým Jaroslav Vobr přidělil čísla 162, 173 a 720. Samotná razítka odkazující na Hlavovu sbírku obsahují tisky: MZK, sign. VK-0000.162, přív.1; VK-0000.173, přív.3; VK-0000.720.

Obr. 1. Špalíček číslo 173, který získal Jaroslav Vobr od sběratele Rudolfa Hlavy ze Semil. MZK, sign. VK-0000.173.

vat postupný nárůst počtu špalíčků ve Vobrově sbírce. Z korespondence s Ignácem Tabarkou víme, že v roce 1967 jich měl mít Jaroslav Vobr ve své sbírce zhruba 30–40. Do začátku sedmdesátých let se podle poznámek ve špalíčcích jejich počet vyšplhal již na 113.¹⁷ V sedmdesátých letech 20. století došlo potom k výraznému rozšiřování sbírky, kdy do konce desetiletí obsahovala pravděpodobně už zhruba 400 špalíčků.¹⁸ V osmdesátých letech byla sbírka obohacována

dalšími špalíčky téměř stejným tempem.¹⁹ Růst sbírky v devadesátých letech potom zachycuje nákup několika špalíčků z antikvariátu U Karlova mostu,²⁰ jeden špalíček z pozůstatosti Rudolfa Hlavy²¹ a špalíček zakoupený 14. září 2000 v antikvariátu Ztichlá klika.²² Vzhledem k číslování špalíčků až do čísla 808 tak lze předpokládat, že Jaroslav Vobr rozšiřoval svou sbírku ještě několik let po roce 2000. Vobrova sbírka tak představuje systematicky dlouhodobě budovaný

¹⁷Dokládá to datace u špalíčků č. 84 (18. března 1970) a č. 113 (14. listopadu 1970). MZK, sign. VK-0000.084; VK-0000.113.

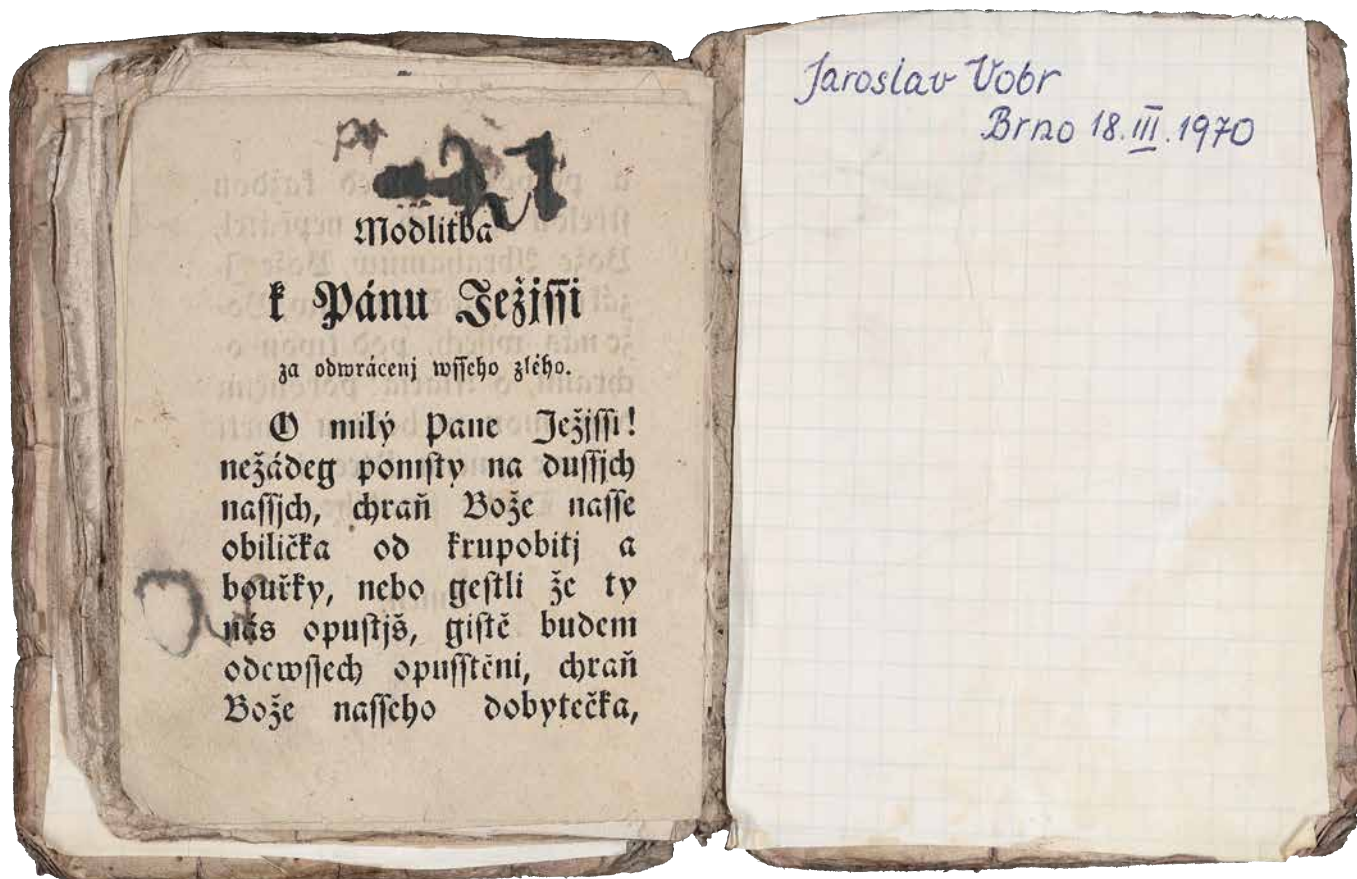
¹⁸Lze doložit podle datace špalíčků č. 178 (28. března 1972), č. 210 (srpen 1972), č. 250 (17. července 1973), č. 264 (30. listopadu 1973), č. 271 (20. února 1974), č. 273 (27. února 1974), č. 377 a 378 (27. dubna 1978). MZK, sign. VK-0000.178; VK-0000.210; VK-0000.250; VK-0000.264; VK-0000.271; VK-0000.273; VK-0000.377; VK-0000.378.

¹⁹Poznámky dokládají, že mezi 25. únorem 1981, kdy Jaroslav Vobr získal darem špalíček č. 420, a 14. říjnem 1991, kdy získal špalíček č. 661, vzrostl jejich počet během desetiletí o 242 ks. MZK, sign. VK-0000.420; VK-0000.661.

²⁰MZK, sign. VK-0000.710; VK-0000.711; VK-0000.712.

²¹Získání špalíčku datoval Jaroslav Vobr na 7. září 1998. MZK, sign. VK-0000.720.

²²MZK, sign. VK-0000.752.

Obr. 2. Záznam Jaroslava Vobra o době, kdy získal špalíček číslo 84. MZK, sign. VK-0000.084.

soubor kramářských tisků, který Jaroslav Vobr vytvářel minimálně čtyři desetiletí.

Při pohledu na tento velký celek nutně vyvstává otázka, jak se podařilo Jaroslavu Vobrovi vytvořit natolik rozsáhlý soubor. O způsobech, jakými se kramářské tisky do Vobrovovy sbírky dostávaly, existují jen kusé informace. Jednou z možností byl nákup v antikvariátech, který dokládá množství rukopisných poznámek o ceně na jednotlivých kramářských tiscích i špalíčcích. Vlastní ocenění lze považovat také za jednu z možností datace začlenění do sbírky, neboť jejich cena v minulosti značně rostla. Důležitým zdrojem kramářských tisků byla také jejich výměna s dalšími sběrateli tohoto materiálu, kterou můžeme doložit již zmiňovanými sběrateli Ignácem Tabarkou z Rymic a Rudolfem Hlavou ze Semil. Vzhledem k velikosti sbírky lze předpokládat, že Jaroslav Vobr byl v pravidelném kontaktu s celou řadou dalších českých i moravských sběratelů kramářských tisků, což dokládají i provenienční údaje odkazující na množství kramářských tisků z dalších soukromých sbírek. Podle nich se ve Vobrově sbírce nacházejí např. kramářské tisky ze sbírek Václava Kozáka,²³ Františka Tichánka²⁴ nebo Jiřího Rych-

lého.²⁵ Tyto tisky však nemusel Jaroslav Vobr získat přímo od těchto sběratelů, mohl je totiž dostat až prostřednictvím sběratele jiného, např. zmiňovaného Rudolfa Hlavy. Jaroslavu Vobrovi se pravděpodobně podařilo získat i některé větší soubory kramářských tisků. Největším takovýmto identifikovaným souborem je prozatím tzv. Slámová sbírka. Tato sbírka obsahuje třicet identifikovaných špalíčků (celkem 1171 kramářských tisků), které jsou v řadě případů zabaleny do obalu nebo kartonu a jsou z velké části označeny římskými číslicemi od „I“ do „XXX“, přičemž číslo špalíčku je často doplněno i údajem, od koho byl špalíček získán. Mezi osobami, od kterých měly špalíčky pocházet, byli také významní moravští sběratelé, jako např. Václav Broukal ze Žarošic nebo Josef Vrbka z Nákla.²⁶ Z výše uvedeného je tedy mimo jiné patrné, že Jaroslav Vobr do své sbírky nezískával kramářské tisky jen z Moravy, ale z celého území dnešní České republiky.

Kromě soukromých sběratelů získal Jaroslav Vobr do své sbírky kramářské tisky také od osob, u kterých se zachovaly pravděpodobně jen jako dědictví po předcích, nebo je dotyční našli někde na půdě, od nich mohl sběratel

²³ Razítkem Václav Kozák jsou označeny tisky ve špalíčcích č. 343–348, Jaroslav Vobr je tedy pravděpodobně získal jako celek. MZK, sign. VK-0000.343–VK-0000.348. Kromě nich obsahují provenienční razítko Václava Kozáka i samostatně zachované tisky, např. MZK, sign. VK-0005.304; VK-0009.026.

²⁴ Viz HLAVA 1963, s. 365. Např. MZK, sign. VK-0000.107.přív.33 (špalíček); VK-0005.239; VK-0010.122.

²⁵ MZK, sign. VK-0000.613.přív.2 (špalíček); VK-0008.379; VK-0012.945. K této sbírce viz HORÁKOVÁ 2020.

²⁶ Viz MZK, sign. VK-0000.593–VK-0000.622.

kramářské tisky koupit přímo. V této souvislosti lze připomenout zmiňovaný inzerát z *Lidové demokracie*, na který reagoval sběratel Ignác Tabarka. Doložit lze také např. přímý prodej špalíčku číslo 250, který zakoupil Jaroslav Vobr od prof. MUDr. Františka Horálka z Brna 17. července 1973 za 200 Kčs.²⁷ Mimo to získával Jaroslav Vobr špalíčky také prostřednictvím jejich aktivního vyhledávání v okolí. Z jeho bibliografické evidence jihlavských tisků se dovídáme i o takových zdrojích, jako byl např. „*M. Hrodková (špal. př.24)*“, který Jaroslav Vobr sice evidoval, ale nevlastnil ho.²⁸ Lze také předpokládat, že čím větší Vobrova sbírka byla, tím byl i Jaroslav Vobr známější mezi osobami, jež projevovaly ochotu uvedené tisky prodat.

Ve sbírce kramářských tisků Jaroslava Vobra jsou zastoupeny dominantně kramářské písně, které tvoří přes 85 % všech tisků. Soubor ale obsahuje i další typy kramářské produkce, zejména modlitební tisky, ve výrazně menším počtu potom i délky Ježíše Krista, domovní požehnání, prozaické kramářské tisky, různá psaníčka z poutí apod. Šíře kramářských tisků poukazuje na zájem o v podstatě veškerou kramářskou produkci vzniklou na českém území od nejstaršího období do začátku 20. století. Vobrovu sbírku kramářských tisků tedy rozhodně nelze považovat za soubor omezující se pouze na kramářské písně, ale naopak za sbírku vzhledem ke kramářským tiskům univerzální. Celkovým počtem evidovaných kramářských tisků, 42 486 kusy, představuje největší známou soukromou sbírku kramářských tisků vytvořenou na našem území.²⁹

Organizace sbírky

Budování každé rozsáhlejší sbírky nutí sběratele dříve nebo později přistoupit k jejímu uspořádání, které by umožnilo se v ní snadno orientovat a rychle najít konkrétní hledaný předmět. Nejinak tomu bylo u soukromých sbírek kramářských tisků. Vzhledem ke komplexnosti kramářských tisků se jejich sbírání věnovaly různé osoby od zájemců o lidovou kulturu, etnologů, historiků, knihovědců až po literární vědce. Tematická profilace každého sběratele potom často ovlivňovala i způsob řazení jeho sbírky. Ač tedy jednotliví sběratelé sbírali stejný materiál, způsob uspořádání sbírky se zpravidla značně lišil. Příkladem může být trojice největších zmíněných sběratelů kramářských tisků Josefa Scheybala, Rudolfa Hlavy a Jaroslava Vobra.

Svůj způsob řazení kramářských tisků např. výstižně vyličil Josef Scheybal v dopise z roku 1958 sběrateli Ignáci Tabarkovi, který ho žádal o radu, jak svoji sbírku uspořádat: „*Písničky se podle tiskáren řadit nedají. Také to nemá význam. Mnohé jsou anonymní, jiné mají tiskárny fingovány.*

Také v literatuře jsou údaje o tiskárnách nejisté a u mnohých (Jihlava a jiné) chybí vůbec. Nejspolehlivější řazení kramářských písní jest podle prvních veršů, podle abecedy. To všechno spolehlivěji naleznete. Můžete řaditi všechny písně. Modlitby se řadí podle světců, poutních míst neb sujetu. To poslední jest velmi obtížné a namáhavé a jest nutno znát apokryfní literaturu.“³⁰ Sám Josef Scheybal řadil tisky do tematicky zaměřených krabic dvou velikostí označovaných písmeny „A“ a „B“ (podle šestnáctíkového a osmerkového formátu), přičemž jednotlivé tisky byly po jednom vlepeny do papírových desek a v rámci krabičky řazeny abecedně podle incipitu.³¹ Josef Scheybal tak např. nedoceňoval výpovědní hodnotu špalíčků, neboť jejich absence v celé rozsáhlé sbírce poukazuje na jejich rozvazování a sekundární řazení tisků do tematických krabic. Stejně tak je téměř nemožné provádět v jeho sbírce vyhledávání tisků podle tiskáren, což koresponduje i s jím vyjádřenou skepsí o možnostech řazení podle nich vyličenou ve zmiňovaném dopise. Přístup Rudolfa Hlavy se od Josefa Scheybala mírně lišil. Také on využíval při řazení incipity, kromě toho si však uvědomoval i hodnotu špalíčkových souborů, které v rámci své sbírky zachovával a v řadě případů i opatřoval informacemi o způsobu jejich nabytí a lokalitě původu.³²

V organizaci sbírky Jaroslava Vobra můžeme sledovat prvky obou výše zmíněných přístupů. Na rozdíl od Josefa Scheybala a Rudolfa Hlavy, kteří k materiálu přistupovali primárně prostřednictvím samotného obsahu jednotlivých tisků, byl Vobrův přístup ke kramářským tiskům více knihovnědný. Jaroslav Vobr chápal kramářské tisky primárně jako produkci jednotlivých tiskáren působících na českém území a z toho vycházel i jeho způsob uvažování nad nimi, resp. systém organizace jeho sbírky.

Vobrova sbírka se člení na dvě hlavní části: špalíčky a samostatně zachované kramářské tisky. Každá část byla organizována jiným způsobem, přičemž dohromady vytvářely komplexní celek, díky kterému bylo možné vyhledávat konkrétní kramářské tisky na základě množství kritérií. Jaroslav Vobr si stejně jako Rudolf Hlava uvědomoval výpovědní hodnotu špalíčků, a proto je ponechával vcelku. Špalíčky opatřoval čísla a průběžně čísloval i jednotlivé kramářské tisky v nich. Pro jednotlivé špalíčky vyráběl také na míru speciální kartonové krabičky, které je chránily před poškozením (srov. obr. 3). Samostatně zachované kramářské tisky, s nimiž bylo možné dále manipulovat, ukládal do krabic, jež reflektovaly několik kritérií, z nichž dominantní představovalo místo tisku. Větší část, celkem 26 165 kramářských tisků, se zachovala jako součást špalíčků, což představuje zhruba tři pětiny Vobrovu sbírky (61,52 %). O něco méně, 16 321 kramářských tisků, se zachovalo samostatně, byť

²⁷ MZK, sign. VK-0000.250.

²⁸ MZK, listkový katalog jihlavských kramářských tisků vytvořený Jaroslavem Vobrem, neevidováno. Tento listkový katalog obsahuje 1353 číslovaných záznamů.

²⁹ Počet vytvořen na základě knihovního evidenčního systému Aleph. Množství kramářských tisků ke dni 26. května 2024. Počet kramářských tisků se může ještě mírně měnit, neboť stále dochází ke katalogizaci Vobrovu sbírky starých tisků, které menší množství kramářských tisků ve formě konvolutů obsahují. Číselný údaj by už ale neměl významně růst.

³⁰ Muzeum Kroměřížska, Písemná pozůstalost Ignáce Tabarky, složka č. XXI *Staré tisky. Josef Schejbal, pověřenec kult. komise v Praze. Josef V. Schejbal, studující filosof. Sychrov u Turnova, č. 4., zámek*, dopis z 21. prosince 1957.

³¹ Muzeum Českého ráje v Turnově, sbírka kramářských tisků Josefa V. Scheybala.

³² Špalíčky z Hlavovy sbírky bylo do Národního muzea předáno celkem 44, viz RYŠAVÁ 2021, s. 124.

Obr. 3. Krabíčky, které vytvořil Jaroslav Vobr na ochranu špalíčků ze své sbírky kramářských tisků. MZK, sign. VK-0000.580–VK-0000.585.

díry od jehly u mnoha z nich svědčí o tom, že i ony byly dříve vsíté do špalíčků.³³

Špalíčky

Větší část Vobrovy sbírky je koncentrována v konvolutech kramářských tisků, tzv. špalíčcích.³⁴ Součástí špalíčkového souboru bylo původně 808 číslovaných špalíčků, čtyři z nich se ale bohužel do dnešní doby ve sbírce nezachovaly.³⁵ Kromě nich se nachází ve Vobrově sbírce i několik dalších, které získal až v pozdní fázi své sběratelské činnosti a nestihl je začlenit do uvedené řady. Tyto špalíčky se při přebírání sbírky do Moravské zemské knihovny nacházely v krabicích mezi samostatně zachovanými kramářskými tisky a později při katalogizaci získaly signatury v jejich signaturní řadě.³⁶ Mezi jednotlivými kramářskými tisky je možné najít také torza původních špalíčků, tedy několik málo kramářských tisků svázaných dohromady, které stojí na pomezí mezi špalíčky a samostatně zachovanými kramářskými tisky.³⁷ Vobrova sbírka tedy obsahuje něco málo přes osm set špalíčků kramářských tisků.

Pro orientaci mezi tisky, které se nacházely ve špalíčcích, vytvořil Jaroslav Vobr velmi rozsáhlý lístkový katalog (obr. 4). Aby to bylo vůbec možné, musel však nejdříve vytvořit signaturní systém. Jaroslav Vobr proto opatřil jednotlivé špalíčky číslem a následně očísloval i tisky uvnitř každého konvolutu. Aby byla identifikace jasnější, číslo špalíčku bylo uváděno často římskými číslicemi, zatímco pořadí tisku ve špalíčku číslicemi arabskými. Tisky byly zpravidla číslovány od prvního tisku, tedy první tisk ve špalíčku obdržel číslo jedna,³⁸ občas se však lze setkat i s číslováním až od druhého tisku číslem jedna, což je praxe, která vychází z knihovní evidence tzv. přívazku, kdy druhý tisk představuje první přívazek.³⁹

Vobrův lístkový katalog ke sbírce kramářských tisků se skládá z 26 krabic katalogových lístků, které obsahovaly několik samostatných rejstříků. Nejrozsáhlejší byl rejstřík tematický, který zabíral celých 15 z 26 krabic. Primární řazení lístků v něm začíná podle typu tisku, který vychází z názvu, sekundární informaci tvoří hlavní téma textu. Nejčastějším případem je tak označení „Píseň – téma“ (např. Pí-

³³ Počet vytvořen na základě knihovního evidenčního systému Aleph. Množství kramářských tisků ke dni 26. května 2024.

³⁴ O špalíčcích kramářských tisků viz: PETRTYL 1959, s. 73–86; PETRTYL 1958, s. 396–409; RYŠAVÁ 1997, s. 13–14; DROZDA 2022b, s. 160–167; BYDŽOVSKÁ – KLACEK – MĚŘÍČKA 2023, s. 150–173.

³⁵ Jedná se o špalíčky číslo 17, 22, 662 a 762.

³⁶ Konvolutů se čtyřmi a více tisky je mimo hlavní špalíčkovou řadu jen šest (MZK, sign. VK-0004.890; VK-0008.417; VK-0008.418; VK-0008.419; VK-0008.605; VK-0016.407).

³⁷ Např. MZK, sign. VK-0005.128; VK-0005.187; VK-0005.594.

³⁸ Např. MZK, sign. VK-0000.223; VK-0000.324; VK-0000.640.

³⁹ Např. MZK, sign. VK-0000.084.

PÍSEŇ - Ježíš 1232182
 Horliwá pjsen // o umučenj // Pána Ježjsse
 Krista. //
 Tisk St.Pospjssila w Chrudjmi. 1858. // 16°
 /8/ 1.
 List /1b/: 1. // Ach pospěssme,nemesskegme
 k // Geruzalemu, ...
 48 arab.čísł.słok.

 Špal.406,č.47

Ach,běda mně ztrápenému,ach,ouvej,smutnému
 11 słok
 Špal.L,př.15; špal.CXLVII,č.31 (jen sl.2-9)

PÍSEŇ - Jan Nepomucký 12310 PP
 Nábožná Pjsen // k swatému // Janu Nepomucké-
 mu. //
 W Skalicy u dědičů Skarnicla 1875. // S wel-
 kau radosti Sem pospj. // 16° /4/ 1.
 List /2a/: 1. // Swelikau /1/ radosti Sem
 pospj= // chegte,Na slawný hrad pražský //
 Pilně se ptegte, ...
 9 arab.čísł.słok.

 Špal.420,č.24

Nejeladší,nejdražší,ó Ježíši

 Špal.CXXIX,č.36 ; špal.225,č.3=špal.460,č.
 63 = špal.462,č.27; špal.541,č.46

Obr. 4. Příklady lístkového katalogu (tematický, incipitový, nápěvový), které vytvořil Jaroslav Vobr pro orientaci ve špalíčkové části jeho sbírky. MZK, neinventarizováno.

seň – Anna; Píseň – Ježíš; Píseň – povodeň), mimo kategorii píseň se vyskytují také kategorie jako: Písníčka, Písníčky, Příběh, Příklad, Zpěv nebo Zpráva.⁴⁰ Lístek obsahuje dále název tisku (včetně rozložení částí názvu na jednotlivých řádcích), impresum, formát, počet listů, incipit, počet slok, někdy i odkaz na zajímavá místa tisku (např. dataci události) a zakončen je signaturou. Pokud se ve sbírce nacházelo více identických tisků, byly všechny jejich signatury uvedeny na jednom evidenčním lístku. Na konci tematického rejstříku se nacházel i rejstřík modlitebních kramářských tisků, včetně jejich německých variací.

Ostatní rejstříky jsou podstatně méně rozsáhlé, což však neznamená, že by pojímaly menší množství záznamů. V první řadě se jedná o incipitový a nápěvový rejstřík, na jejichž základě bylo možné vyhledávat jednotlivé písně podle incipitu nebo nápěvu, přičemž každý incipit, resp. nápěv, měl jednu kartu, na které byly uvedeny signatury všech tisků s dotýčným textem.⁴¹ Cenný je také autorský rejstřík, který pojímá i lokální nakladatele a vydavatele. Tento rejstřík obsahuje i odkaz na místo pobytu konkrétního autora/distributora kramářských tisků, pokud bylo sběrateli známé. Hluboký badatelský zájem o problematiku kramářských tisků potom dokládají dva bibliografické rejstříky. První obsahuje citace literatury odkazující na konkrétní kramářské písně ve sbírce, druhý eviduje odbornou literaturu k tématu obecně. Posled-

ní dva rejstříky obsahují evidenci prozaických kramářských tisků a německých kramářských písní. V jejich případě je struktura obdobná jako v případě tematického rejstříku českých kramářských písní.

Uvedené rejstříky Jaroslav Vobr bohužel nestačil vytvořit pro celou sbírku, ale pouze pro prvních zhruba 600 špalíčků. Do špalíčku číslo 600 evidence obsahuje listy celkem spolehlivě, údaje ze špalíčků s čísly 601–607 už obsahují mezery a evidence pro špalíčky s čísly 608–808 zcela chybí.

Vobrova evidence se u špalíčků nerealizovala vytvářením pouze evidenčních karet jednotlivých tisků, ale také drobných lístků pro jednotlivé špalíčky s řadou informací o konkrétním souboru tisků, které se v nich nacházely (srov. obr. 5). Tyto listy jsou psané rukou a v první řadě obsahují číslo špalíčku a časový rozsah datovaných tisků, jež špalíček obsahoval. V případě, že se v něm datované tisky nenacházely, bylo časové rozmezí tisků určeno sběratelem podle typografie. Na listcích následuje několik řádků s názvy měst, z jejichž tiskáren měly jednotlivé tisky pocházet, přičemž nalevo od jednotlivých měst je uveden celkový počet tisků a napravo série jedniček odkazujících ke konkrétním tiskům. Pokud je jednička uvedena zcela běžně, tj. „1“, jedná se o tisk obsahující impresum s informací o tisku v dotýčném tiskárně. Pokud je jednička uvedena v závorce, tj. „(1)“, identifikoval Jaroslav Vobr tisk jako produkci tiskárny na základě typografie, dře-

⁴⁰Tato praxe zcela koresponduje s evidencí v Knihopise, viz KNIHOPIS 1956; KNIHOPIS 1961.

⁴¹Pokud bylo písní s uvedeným incipitem tolik, že se nevešly na jeden lístek z obou stran, pokračoval jejich záznam na dalším lístku.

ŠPALÍČEK 212 [inc. 19. st. - 1865]

2(-2) b. m. : 1(-1), 1(-1)

2(-2) Jihlava : (1), (1), 1, 1

4(+1) Znojmo : 1, 1, (1), 1, 1

2 Jihl. Hradec : 1, 1

2(-1) Praha : 1, 1(-1)

12

Jihlava : 1, 2, 3, 11

ŠPALÍČEK 346 [1848] - 1864

12 Chudim : 1, 1, 1, 1, 1, 1, (1), (1), 1,

(+2) 1, 1, 1, 1

1 Praha : 1

1(-1) Skalica : 1(-1)

1(-1) b. m. : 1(-1)

15

ŠPALÍČEK 640 [inc. 1800] - 1888

3 Těšín : 1, 1, 1

4 Skalica : 1, 1, 1, 1

4(-1) Litomyšl : 1, (1), 1, 1, 1

2(-2) b. m. : 1(-1), 1(-1)

1 Jihlava : 1

2 Hranice : 1, 1

1 Opava : 1

1 Chudim : 1

1 Píseň : 1

19

Jihlava : č. 6

[Hradec Králové 1]

Obr. 5. Ukázka Vobrových evidenčních lístků k jednotlivým špalíčům, ve kterých jsou uvedena místa tisku jednotlivých kramářských tisků z konkrétních špalíčků. MZK, sign. VK-0000.212; VK-0000.346; VK-0000.640.

vořezů, případně užitého písma. Jednička v závorce se znaménkem minus „(-1)“ odkazuje na odebrání tisku z produkce konkrétní tiskárny. Tato situace nastávala zpravidla ve dvou případech. První případem bylo odepsání tisků bez impresu (zkratka „b. m.“ znamená „bez místa“). Pokud se Vobrovi podařilo identifikovat všechny místně neurčené tisky, obsahuje tato kategorie série jedniček, kde za každou z nich je uvedeno číslo minus jedna v závorce. Druhý případ představují kramářské tisky s fingovaným impresem, kdy tisk sice obsahuje údaj o místě tisku v impresu, ten však neodpovídal skutečnému místu vzniku. V takovémto případě je potom další jednička v závorce doplněna u skutečného místa původu kramářského tisku. Ve spodní části se potom nachází součet všech písní ve špalíčku; v případě, že se v něm vyskytují i modlitby, bývají vyčleněny zvlášť. Občas se na spodní části lístku objevují také další místa tisku v hranatých závorkách s čísly, která odkazují na tiskárnu, jež v žádném impresu uvedena nebyla, a za ní je uvedený příslušný počet tisků z této tiskárny. V případě, že se ve špalíčku nacházely kramářské tisky z Jihlavy, byly tisky vypsány i pořadovými čísly těchto tisků, neboť jihlavským kramářským tiskům věnoval Jaroslav Vobr dlouhodobě pozornost. Orientace v těchto lístcích je tedy značně komplikovaná, a ne vždy jednoznačná, představuje však cenný zdroj informací o obsahu špalíčků, zejména v případě špalíčků, pro které Jaroslav Vobr nevytvořil lístkový katalog (špalíčky číslo 608–808). Tyto lístečky vytvořil Jaroslav Vobr pro většinu špalíčků do čísla 760, posledních 48 špalíčků je už neobsahuje.

Do jednotlivých kramářských tisků vkládal Jaroslav Vobr také další drobné lístky, které obsahovaly informace vztahující se ke konkrétnímu tisku. Nejčastějším případem byl lístek s uvedením názvu, impresu a incipitu u kramářské písně bez titulní strany. Chybějící údaje získával Jaroslav Vobr z dalších kramářských tisků své sbírky i z různých soupisů a bibliografií. V případě kramářských tisků pocházejících ze 17. a 18. století vkládal do tisků lístky obsahující odkazy na číslo v Knihopise (srov. obr. 6).⁴² Méně často tisky obsahují odkazy na další literaturu, ať už různé soupisové práce,⁴³ nebo odborné články zmiňující konkrétní tisky. Posledním typem poznámkových lístků byly malé lístky odkazující na identické exempláře nacházející se v jiných špalíčcích, na kterých byla uváděna pouze kombinace římské číslice odkazující na špalíček a arabského čísla uvádějícího pořadí tisku ve špalíčku.

Soubor špalíčků kramářských tisků zachovaný ve Vobrově sbírce obsahuje velmi různorodé exempláře. Jeho součástí jsou většinou špalíčky pocházející z 19. století, značné množství jich je ale starších, přičemž nejstarší špalíčky ve sbírce vznikaly už v druhé polovině 17. století.⁴⁴ Sbírká dokládá také různé způsoby vazby těchto konvolutů, od prostého sešití za pomoci nitě přes tisky vsíté do pruhu plátna, kůže či papíru až po špalíčky svázané do knižní vazby. Vazba špalíčků zároveň dokládá různé okolnosti jejich vzniku. Ve sbírce se nacházejí jak špalíčky, které vytvořili jejich prvotní uživatelé, tak i konvoluty svázané nebo převázané později. Některé špalíčky s původní vazbou navíc obsahují

⁴² KNIHOPIS 1956; KNIHOPIS 1961.

⁴³ Např. ŠPETKO 1958; VESELSKÁ 1982; JOHANIDES 1970; KLIMEKOVÁ – ONDROUŠKOVÁ – AUGUSTÍNOVÁ – DOMOVÁ 1996.

⁴⁴ Jedná se např. o špalíček č. 316, který obsahuje soubor zpravodajských písní z konce 17. století (MZK, sign. VK-0000.316), nebo špalíček č. 542, který je tvořený převážně tisky z druhé poloviny 17. století a obsahuje i nejstarší datovaný kramářský tisk z Vobrových sbírek z roku 1650 (MZK, sign. VK-0000.542, přív. 21).

Obr. 6. Kramářské tisky z 18. století s lístky vytvořenými Jaroslavem Vobrem, které obsahují informaci o evidování konkrétního tisku v Knihopise. MZK, sign. VK-0000.839; VK-0000.842.

i rukopisné provenienční poznámky,⁴⁵ díky kterým je možné provádět i jejich hlubší analýzy. Špalíčky kramářských tisků je totiž nutné vnímat také jako pramen k poznání sociální funkce kramářských tisků.⁴⁶ Svým složením představují unikátní soubory, které mohou poskytnout mnoho informací o zájmech svých tvůrců i o následném používání.⁴⁷ Soubor více než osmi set špalíčků, který se podařilo Jaroslavu Vobrovi v průběhu života shromáždit, představuje v současnosti pravděpodobně největší soubor špalíčků v České republice, jenž svou bohatostí tvoří cenný pramen pro výzkum špalíčků kramářských tisků na našem území.

Samostatně zachované tisky

Druhou část sbírky představuje soubor kramářských tisků, které se zachovaly samostatně, mimo špalíčky. Tyto tisky byly uloženy v krabiciích a nacházely se mezi nimi jak kramářské tisky, které nikdy nebyly vsity do špalíčků, tak i tisky, které součástí špalíčků byly, ale v pozdější době došlo k jejich rozvázání, o čemž svědčí díry od jehel na jejich levém okraji. Specifickým případem je i několik desítek kramářských tisků, které nemají rozřezané listy, tisk kramářské písně je u nich zpravidla otištěn na části tiskařského archu, který se zachoval vcelku.⁴⁸ Samostatně zachovaných tisků je evidováno celkem 16 321, tedy zhruba o třetinu méně oproti kramářským tiskům zachovaným ve špalíčcích. Výhodou samostatně zachovaných kramářských tisků je mož-

nost s nimi volně manipulovat a uspořádávat je. Řazení takto zachovaných tisků je možné na základě řady kritérií, v praxi to bývá většinou podle incipitu nebo tématu písně, případně kombinace obojího. Jaroslav Vobr se však rozhodl k tomuto materiálu přistoupit zcela jinak. V jeho pojetí byly kramářské tisky v první řadě produkty jednotlivých tiskáren, které je tiskly. Jednotlivé tisky řadil do krabic podle místa tisku, tedy podle údajů v impresu. V této části sbírky tak bylo možné dohledat snadno tisky z produkce konkrétní tiskárny, výrazně náročnější ale bylo vyhledávání konkrétního tisku např. podle jeho incipitu, neboť k těmto tiskům nevytvořil Jaroslav Vobr žádnou evidenci, vyjma vlastního uložení do krabic.

O vývoji nárůstu počtu samostatně zachovaných kramářských tisků ve sbírce Jaroslava Vobra bohužel nemáme žádné zprávy, lze v jejich případě však předpokládat obdobnou situaci jako u špalíčků, tedy postupný nárůst až do rozsáhlého souboru více než 16 tisíc kramářských tisků, které byly předány Moravské zemské knihovně v roce 2015. V té době se tyto kramářské tisky nacházely v celkem 37 krabiciích, přičemž se jednalo jak o knihovnické krabice na listkové katalogy, tak o krabice od bot, bonboniér nebo drobné kartonové krabičky. Tyto krabice nebyly žádným způsobem očíslovány a většinou obsahovaly jen stručný nápis vypovídající o jejich obsahu, např.: „19. století J. Hradec, Praha“, „16°. Hranice, Olomouc XIX st.“ nebo „Chrudim, Koš. – N b. m. t. r.“. Organizace tisků v krabiciích reflektovala něko-

⁴⁵ Jména některých z těchto osob uvedla již dříve: MACHÁČKOVÁ 2021, s. 114–115.

⁴⁶ DROZDA 2022b, s. 160–167.

⁴⁷ Jak dokládá např. analýza z nedávné doby: BYDŽOVSKÁ – KLACEK – MĚŘIČKA 2023, s. 150–173.

⁴⁸ Ve sbírce se nacházejí tisky vytištěné na čtvrtině tiskového archu (např. MZK, sign. VK-0007.153; VK-0004.093; VK-0008.700), jeho polovinu (MZK, sign. VK-0005.627; VK-0008.730), i unikátní kompletně zachovaný tiskový arch s osmi stranami kramářské písně osmerkového formátu (MZK, sign. VK-0011.234).

Obr. 7. Samostatně zachované kramářské tisky, které byly uloženy Jaroslavem Vobrem do krabice s olomouckými tisky z 19. století. MZK, sign. VK-0004.382; VK-0004.444; VK-0004.448; VK-0004.471; VK-0004.479; VK-0004.480.

lik kritérií, přičemž základem bylo členění podle formátu, tiskáren a tematického dělení na písně náboženské, světské a zpravodajské (označované na rozdělovačích zkratkami N, S, Z). Protože tisků z produkce některých tiskáren bylo velké množství a nevešly se do jedné krabice, byly tisky v krabicích dále členěny, většinou podle doby tisku. V některých krabicích, zejména těch obsahujících kramářské tisky z pražských tiskáren, byly tisky ukládány podle tvaru impresa do nadepsaných obálek, které informovaly o tiskaři a době tisku, v řadě případů byly tisky vloženy také do různě nadepsaných papírových složek.

Pravděpodobně nejceněnější součástí této části sbírky tvoří soubor čtyř krabic, jež jsou označeny názvem „Knihopis“, který doplňuje výčet lokalit, z nichž měly kramářské tisky pocházet. Jaroslav Vobr byl totiž jako odborník na staré tisky zvyklý pracovat se soupisem české tištěné produkce evidované v této bibliografii. V těchto krabicích tak byly kramářské tisky, které měly být vytištěny před rokem 1800.⁴⁹ A tyto tisky většinou obsahovaly i drobné lístečky, které uváděly číslo Knihopisu, pokud byl v databázi evidován, případně nápis „Knihopis“ a proškrtnutou nulu jako symbol, že tyto tisky ve zmiňované bibliografii evidovány nebyly.

Největší část sbírky ale pochází z 19. století, kdy se výrobě kramářských tisků věnovalo velké množství tiskáren působících na českém území. Většina krabic je tak rozdělena podle jednotlivých tiskáren, přičemž některé z nich, jako např. skalická, chrudimská nebo litomyšlská, se nacházejí hned v několika krabicích. V těchto případech byly tisky dále členěny na přehlednější úseky, které reflektovaly zpravidla tvar impresa a dobu tisku v kombinaci se základním tematickým zaměřením písně (náboženské, světské, zpravodajské). Jen několik málo krabic obsahovalo směs kramářských tisků, které nebyly nijak uspořádané. V jejich případě lze předpokládat, že se jednalo o nejnovější část sbírky, k jejímuž zpracování se Jaroslav Vobr již nedostal. Zvlášť byly do čtyř objemných krabic vyčleněny také kramářské modlitební tisky, kterých v nich bylo téměř tři tisíce.

Jak už bylo v odborné literatuře vícekrát uvedeno, kramářské tisky mnohdy neobsahovaly žádné impresum, z něhož by bylo možné zjistit místo tisku.⁵⁰ S tímto problémem se Jaroslav Vobr uměl vyrovnat díky obrovskému množství kramářských tisků, které postupně shromáždil. Při identifikaci kramářských tisků bez impresa se Jaroslav Vobr spoléhal zejména na srovnání použitých dřevořezů a typografickou úpravu tisků, což je me-

⁴⁹Kramářské tisky z těchto krabic získaly později signatury VK-0000.809–VK-0001.764; VK-0001.768–VK-0002.056; VK-0006.332; VK-0006.333.

⁵⁰SMETANA – VÁCLAVEK 1949, s. 11; BĚHALOVÁ 2013, s. 7; POLÁKOVÁ 2023, s. 24.

toda, na kterou upozorňoval již před ním Josef Petřtyl⁵¹ a k níž se hlásil i Jaroslav Vobr.⁵² Vobrovo řazení kramářských tisků se stejným impresem mu umožňovalo vysledovat používání konkrétních dřevořezů v jednotlivých tiskárnách a zároveň i styl užívané typografie. Pak už nebylo obtížné tisky bez impresu při zohlednění historie jednotlivých tiskáren srovnat s místně určenými kramářskými tisky, což se týkalo i tisků, které byly ve špalíčkové části sbírky. Výsledkem je tak v případě Vobrovy sbírky identifikace místa tisku u naprosté většiny kramářských tisků v této sbírce, byť u ní nelze vyloučit chyby.

Identifikace kramářských tisků s fingovaným impresem

Kromě určení místa tisku u kramářských tisků bez impresu je důležitou předností Vobrovy sbírky také identifikace konkrétních kramářských tisků s fingovaným impresem. Jedná se o tisky, které sice obsahují informaci o místě, kde měly být vytištěny, toto místo je ale uvedeno nepravdivě. Na existenci těchto tisků upozorňovala již dříve řada badatelů věnujících svou pozornost kramářským tiskům. Většinou se však jednalo o drobné pochybnosti, zejména u česky tištěných kramářských tisků se zahraniční lokalitou tisku,⁵³ později začal upozorňovat na množství chrudimských kramářských tisků s fingovaným impresem Josef Petřtyl.⁵⁴ Jak již bylo uvedeno, díky velkému množství kramářských tisků disponoval Jaroslav Vobr dostatečnou srovnávací základnou. To v kombinaci s řazením tisků podle jednotlivých tiskáren, které se neměly typograficky příliš odlišovat, umožnilo najít v těchto řadách anomálie a s pomocí další komparace výzdoby a typografie tisků odhalit kramářské tisky s fingovaným impresem.

Jaroslavu Vobrovi se podařilo identifikovat ve své sbírce více než tisíc takových tisků a největší množství jich pocházelo z chrudimské tiskárny v době, kdy tam působil tiskař Josef Jan Košina (1810–1848) a později vdova po něm, Josefa Košinová (1848–1850).⁵⁵ Identifikaci kramářských tisků s fingovaným impresem se Jaroslav Vobr věnoval už na konci šedesátých let 20. století při psaní své diplomové práce *Jihlavské tisky českých kramářských písní*, kde upozornil nejen na tento problém, ale v rámci bibliografie kramářských tisků jihlavské tiskárny i na 42 konkrétních jihlavských kramářských tisků s fingovaným impresem.⁵⁶ Větší množství kramářských tisků s fingovaným impresem identifikoval Jaroslav Vobr také ze znojemské tiskárny,⁵⁷ několik desítek i z litomyšlské tiskárny.⁵⁸

Způsob zpracování sbírky v Moravské zemské knihovně

Po získání kramářských tisků z Vobrovy sbírky Moravskou zemskou knihovnou začal být soubor postupně zpracováván. Vzhledem k rozsahu bylo zřejmé, že katalogizace sbír-

Obr. 8. Kramářský tisk, který Jaroslav Vobr určil jako tisk s fingovaným impresem. Namísto ve Skalici měl být vytištěn v Chrudimi. MZK, sign. VK-0006.415.

ky bude probíhat několik let a nebude možná v rámci běžné činnosti Odboru rukopisů a starých tisků Moravské zemské knihovny. Krátce poté bylo využito prostředků z projektu VISK 5, v jehož rámci došlo k vytvoření záznamů kramářských tisků, ke kterým Jaroslav Vobr zhotovil listkový katalog, tedy tisků, které se nacházely v prvních 600 špalíčcích. Při katalogizaci byl respektován i Vobrův původní signaturní systém, který byl přizpůsoben systému signatur v Moravské zemské knihovně.⁵⁹ Kramářským tiskům byla vyčleněna lokace „VK“, tedy Vobr – kramářské tisky, kterou následovalo číslo špalíčku kramářských tisků, jež mu udělil Jaroslav Vobr. První špalíček tak obdržel signaturu VK-0000.001. Tato signatura platí pouze pro první tisk ve špalíčku, další tisky obsahují stejnou signaturu, která je ale doplněna o pořadí přívazku, např. šestnáctý tisk prvního špalíčku obdržel signaturu VK-0000.001.přív.15. Takto se podařilo prostřednictvím projektu VISK 5 vložit do knihovního evidenčního systému Aleph zhruba 18 000 záznamů, které však byly vytvořeny pouze za pomoci katalogových lístků, aniž by je měli katalogizátoři při zpracování k dispozici.

⁵¹ PETR TYL 1963, s. 366–368.

⁵² VOBR 1970, s. 29–45. Užití této metody v praxi také: VOBR 1969, s. 86; VOBR 1988, s. 236.

⁵³ SMETANA – VÁCLAVEK 1949, s. 11; SCHEYBAL 1990, s. 73.

⁵⁴ PETR TYL 1963, s. 366–368.

⁵⁵ Viz DROZDA 2022a, s. 137–158.

⁵⁶ VOBR 1970, s. 438–439.

⁵⁷ Viz DROZDA 2023, s. 29–46.

⁵⁸ Např. MZK, sign. VK-0008.297; VK-0000.206.přív.2; VK-0000.426.přív.10.

⁵⁹ Ten obsahuje písmennou lokaci, pomlčku a dále sedmimístné číslo, u kterého je za čtvrtou číslicí tečka.

Hlavní fází zpracování přinesl projekt NAKI II *Kramářské písně v brněnských historických fondech*, který byl zahájen v březnu 2018.⁶⁰ Během prvních dvou měsíců byly zkatalogizovány zbylé katalogové lístky a následně mohlo být přistoupeno k samotné katalogizaci tisků, pro které listkový katalog neexistoval. Do konce roku 2018 bylo zkatalogizováno přes 6000 kramářských tisků, které se nacházely v posledních dvou stech špalíčcích (čísla 608–808).⁶¹ Během této doby se začínala stabilizovat i podoba katalogizačního záznamu, který byl ve srovnání s podobou záznamu vytvářeného přepisem katalogového lístku významně rozsáhlejší.

Součástí nově vytvářeného záznamu byla i evidence výzdoby kramářských tisků, zejména dřevořezů nacházejících se zpravidla na titulní straně a často i v záhlaví první strany s textem. Protože se původní způsob evidence výzdoby prostřednictvím slovního popisu ukázal jako nevyhovující, došlo v prvních čtyřech měsících roku 2019 k vytvoření rozsáhlé obrazové databáze ikonografie kramářských tisků. Tato databáze byla tvořena obrázky jednotlivých dřevořezů, které byly pojmenovány po vzoru katalogu ikonografie kramářských tisků od Markéty Holubové,⁶² součástí databáze však byly také světské motivy a nefigurální dřevořezy. Každý obrázek databáze nesl pojmenování a obsahoval i jednoznačný alfanumerický identifikátor, přičemž název s kódem se stal součástí katalogového záznamu. To umožňuje vyhledávat v celé sbírce kramářských tisků stejné ilustrace a následně srovnávat informace o místě a době tisku, které jsou na nich uvedené.⁶³

Od května 2019 začala další fáze, a to katalogizace samostatně zachovaných kramářských tisků, která byla dokončena v březnu 2021 (přes 16 000 kramářských tisků). Tyto tisky obsadily signatury VK-0000.809 až VK-0017.213, přičemž signaturní řada se rámcově drží i Vobrova řazení v jednotlivých krabicích, což se v praxi projevuje tím, že tisky z jedné tiskárny většinou tvoří delší celky u sebe. V březnu 2021 se tak podařilo zkatalogizovat v systému Aleph všechny kramářské tisky z Vobrovy sbírky. V posledních dvou letech trvání projektu bylo díky tomu možné přistoupit k úpravě starších záznamů ze špalíčků na standardizovanou úroveň. Takto se postupovalo ve dvou liniích. První představovalo rozšiřování strohých záznamů přepsaných z katalogových lístků, které byly vytvořeny především prostřednictvím projektu VISK 5. Tyto záznamy byly rozšiřovány na úroveň plného záznamu, tedy na úroveň, která odpovídala záznamu samostatně zachovaných kramářských tisků. Druhou linií představovala revize záznamů z posledních dvou set špalíčků (čísla 608–808), pro které Jaroslav Vobr nevytvořil listkový katalog. U katalogizace kramářských tisků z těchto špalíčků byly k dispozici jen drobné lístečky ze špalíčků vytvořené Jaroslavem Vobrem, které obsahovaly

počty tisků z jednotlivých tiskáren ve špalíčku. U špalíčků s čísly 761–808 nebyly k dispozici ani tyto lístky. Při revizi těchto záznamů se bylo možné opřít o zkušenosti, které získali katalogizátoři v předcházejících letech, a zároveň o obrazovou databázi ikonografie kramářských tisků. Výsledkem bylo sjednocení úrovně katalogizačního záznamu u většiny kramářských tisků z Vobrovy sbírky. Do konce projektu nedošlo k úpravě cca 5 400 záznamů (špalíčky čísla 453–600). Údaje v těchto záznamech umožňují běžné vyhledávání i objednávání kramářských tisků, nenevidují však např. ilustrace a nemají normalizované některé informace.⁶⁴

Kramářské tisky z Vobrovy sbírky byly v rámci katalogizace zpracovány v knihovním evidenčním systému Aleph ve formátu MARC21. Katalogový záznam obsahuje množství jednotlivých polí, ve kterých jsou informace zaneseny. V prvé řadě se jedná o jméno autora (pole 100), transliterovaný název (pole 245), transkribovaný název (pole 246), transliterovaný tvar impresa (pole 264), rozsah tisku a jeho formát (pole 300). Záznam obsahuje také několik popisných polí (pole 500), která přinášejí mimo jiné informace o počtu slok písně, popis výzdoby v celém tisku, evidenci použitých ilustrací, údaj o tom, na které straně začíná text, a především transliterovaný text prvních dvou řádků druhého listu. Tato informace umožňuje dohledávat začátek písně u tisků, které neobsahují titulní stranu. Záznam potom uvádí rovněž osoby zmiňované v textu (pole 600), věcné a místní autority (pole 650 a 651), incipit v transkribovaném i transliterovaném tvaru a nápěv (pole 924), rejstříkované informace o tiskaři, místě a době tisku (pole 978), místě tisku (pole 984), půlstoletí tisku (pole 985) a signatuře (pole 910). V případě tisku zachovaného ve špalíčku záznam obsahuje i pole 501 a pole LKR, která spojují záznamy z jednoho špalíčku dohromady. V poli STP je evidován text celé titulní strany včetně jeho rozložení na jednotlivých řádcích, což umožňuje srovnání s obdobnými tisky, zejména vyloučení shody u podobně vypadajících tisků. Pokud tisk pochází z doby před rokem 1800, obsahuje záznam i odkaz na číslo Knihopisu (pole 510), nebo informaci, že tisk v této databázi evidován není. Podrobněji o katalogizaci kramářských tisků v systému Aleph pojednává metodika pro katalogizaci kramářských tisků, kterou na základě katalogizace Vobrovy sbírky kramářských tisků vypracovala Jitka Machová.⁶⁵ Uvedený způsob katalogizace umožňuje vyhledávání podle všech výše uvedených evidovaných jevů/kritérií v celé Vobrově sbírce prostřednictvím vyhledávacího na webových stránkách Moravské zemské knihovny.⁶⁶

Součástí zpracování Vobrovy sbírky kramářských tisků bylo také jejich vhodné uložení. Samostatně zachované tisky byly vloženy do obálek z nekyselého papíru s čárovým kódem a následně uloženy po 30–50 kusech do speciálně

⁶⁰Více o projektu: *Kramářské písně v brněnských historických fondech* [online]. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. [Cit. 26. 5. 2024]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/kramarskepise>

⁶¹Tisky získaly signatury VK-0000.608 až VK-0000.808, přív.39.

⁶²HOLUBOVÁ 2012.

⁶³Tato databáze je v současné době využívána zatím jen pro interní potřeby Moravské zemské knihovny a obsahuje zhruba 7000 ilustrací zachycených v kramářských tiscích.

⁶⁴Tyto záznamy by měly být v budoucnu postupně rozšiřovány v rámci činnosti Odboru rukopisů a starých tisků Moravské zemské knihovny.

⁶⁵MACHOVÁ 2021.

⁶⁶*Moravská zemská knihovna v Brně* [online]. Moravská zemská knihovna v Brně. [Cit. 25. 5. 2024]. Dostupné z: www.mzk.cz

vyrobených krabiček. Toto uložení by mělo do budoucna zabránit degradaci papíru a poškozování kramářských tisků a zachovat je tak budoucím generacím.

Závěr

Vobrova sbírka představuje největší známou soukromou sbírku kramářských tisků v České republice. Jedná se o sbírku, kterou vytvářel většinu svého života brněnský sběratel a odborník na staré tisky Jaroslav Vobr (1939–2013). Svou sbírku kramářských tisků budoval více než čtyřicet let a celkem se mu v ní podařilo shromáždit asi 42 500 kramářských tisků, převážně kramářských písní, ale i několik tisíc modlitebních tisků a nejrůznějších pověrečných kramářských tisků. Zdrojem kramářských tisků mu byly nákupy v antikvariátech, nákupy od soukromníků i výměny s dalšími sběrateli, mimo jiné i s dalším významným sběratelem kramářských tisků Rudolfem Hlavou ze Semil. Kramářské tisky získával Jaroslav Vobr z českého i moravského prostředí, a sbírka tedy zachycuje produkci i špalíčky z celé oblasti dnešní České republiky.

Vobrova sbírka kramářských tisků je tvořena dvěma částmi – sbírkou špalíčků a sbírkou samostatně zachovaných kramářských tisků. Každá část byla sběratelem organizována jiným způsobem. Jednotlivé špalíčky byly číslovány, a to včetně jednotlivých tisků uvnitř, díky čemuž v nich mohl Jaroslav Vobr vytvořit signaturní systém. K jednotlivým špalíčkům vytvářel drobné katalogové lístky, které obsahovaly informace o původu jednotlivých kramářských tisků a datovém rozpětí tisků ve špalíčku. Kromě toho vytvořil pro kramářské tisky ze špalíčků několik lístkových katalogů, které umožňovaly vyhledávat v těchto tiscích na základě několika kritérií. Tím, že Jaroslav Vobr zachovával špalíčky svázané pohromadě, představuje jeho sbírka významný soubor těchto konvolutů, který umožňuje množství analýz. Svým rozsahem, přes 800 špalíčků, představuje pravděpodobně největší soubor špalíčků na území České republiky.

Druhou část Vobrový sbírky tvoří samostatně zachované kramářské tisky, které tento sběratel organizoval do krabic především podle místa tisku. Uspořádání tisků podle impresu umožnilo Jaroslavovi Vobrovi široké srovnání dřevorezů a typografické úpravy používané v jednotlivých tiskárnách, a tím i získání účinného nástroje k identifikaci místa tisku u kramářských tisků, které nemají uvedené impresum. Tento knihovědný přístup, v jehož rámci vychází evidence a uspořádání Vobrový sbírky z chápání kramářských tisků primárně jako produkce jednotlivých tiskáren, představuje jednu z největších výhod uvedené sbírky. Drtivá většina tisků totiž obsahuje informaci o místě a době tisku, kterou Jaroslav Vobr doplnil na základě široké komparace materiálu. Ojedinelá je také identifikace více než tisíce kramářských tisků, které byly vytištěny s fingovaným impresem.

Po smrti Jaroslava Vobra získala jeho sbírku kramářských tisků v roce 2015 Moravská zemská knihovna v Brně. Tím došlo k výraznému navýšení její sbírky, kdy se sbírkou kramářských tisků vyrovnala sbírce Knihovny Národního muzea, která měla do té doby největší sbírku tohoto materiálu u nás. V průběhu následujících let došlo ke kompletní katalogizaci Vobrový sbírky kramářských tisků, a to jak za pomoci evidence, kterou pro značnou část své sbírky Jaroslav Vobr vytvořil, tak i prostřednictvím značného

množství nově evidovaných jevů u jednotlivých tisků. Díky tomu je uvedená sbírka kompletně zpřístupněná veřejnosti a umožňuje rozsáhlé analýzy kramářských tisků, ať už z hlediska etnologického, knihovědného, literárněvědného, nebo historického výzkumu.

Prameny a literatura:

Moravská zemská knihovna v Brně

Sbírka kramářských tisků Jaroslava Vobra

Lístková kartotéka Jaroslava Vobra, neinventarizováno

Muzeum Kroměřížska

Písemná pozůstalost Ignáce Tabarky, neinventarizováno

Muzeum Českého ráje v Turnově

Sbírka kramářských tisků Josefa V. Scheybala

Národní muzeum – oddělení knižní kultury

R. Hlava, Varia 986, Kniha hostů Rudolfa Hlavy

Literatura:

BĚHALOVÁ 2013: BĚHALOVÁ, Štěpánka. *Pozdvihni se duše z prachu ... Kramářské tisky s náboženskou tematikou ze sbírek Muzea Jindřichohradecka*. Jindřichův Hradec: Muzeum Jindřichohradecka, 2013.

ČERMÁKOVÁ 1994: ČERMÁKOVÁ, Marta. Rudolf Hlava. Sběratel kramářských písní. *Antique: sběratelství, umění, starožitnosti* 2, 1994, č. 6, s. 8.

DROZDA 2022a: DROZDA, Martin. Chrudimské kramářské tisky s fingovaným impresem. *Knihy a dějiny* 29, 2022, č. 1–2, s. 137–158.

DROZDA 2022b: DROZDA, Martin. Špalíčky. In: DUFKA, Jiří (ed.). *Kramářské písňové tisky. Kapitoly k materiálovým aspektům*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2022, s. 160–167.

DROZDA 2023: DROZDA, Martin. Znojmo chapbooks with false imprints and tools for their detection. *Bohemica litteraria* 26, 2023, č. 1, s. 29–46.

DUFKA – HOLUBOVÁ – FROLCOVÁ – BYDŽOVSKÁ – MACHOVÁ – GLOMBOVÁ – MACHÁČKOVÁ 2022: DUFKA, Jiří – HOLUBOVÁ, Markéta – FROLCOVÁ, Věra – BYDŽOVSKÁ, Iva – MACHOVÁ, Jitka – GLOMBOVÁ, Hana – MACHÁČKOVÁ, Romana. Three Collections of Czech Broadside Ballads: Creating, Organizing, and Providing Access. In: FUMERTON, Patricia et al. (edd.). *Czech Broadside Ballads as Text, Art, Song in Popular Culture, c. 1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, s. 131–153.

HLAVA 1963: HLAVA, Rudolf. Soukromé sbírky kramářských písní. In: *Václavkova Olomouc 1961. Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963, s. 361–365.

HOLUBOVÁ 2012: HOLUBOVÁ, Markéta. *Katalog kramářských tisků II. Biblická a křesťanská ikonografie*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2012.

HOLUBOVÁ 2021: HOLUBOVÁ, Markéta. *Katalog kramářských tisků brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2021.

JOHANIDES 1970: JOHANIDES, Josef. *První knihtiskár-*

na v Pardubicích. Hradec Králové: Kruh, 1970.

KLACEK 2011: KLACEK, Michal. Sběrka kramářských písní v Knihovně Národního muzea. *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 49, 2011, č. 1, s. 29–40.

KLIMEKOVÁ – ONDROUŠKOVÁ – AUGUSTÍNOVÁ – DOMOVÁ 1996: KLIMEKOVÁ, Agáta – ONDROUŠKOVÁ, Janka – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – DOMOVÁ, Miroslava. *Bibliografia jarmočných a púťových tlačí 18. a 19. storočia z územia Slovenska*. Martin: Matica slovenská, 1996.

KNIHOPIS 1956: HORÁK, František (ed.). *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Část VI*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956.

KNIHOPIS 1961: HORÁK, František (ed.). *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Část VII*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

PAVELKOVÁ 2018: PAVELKOVÁ, Jindra et al. *Vladislav Dokoupil. Zpracování moravských klášterních knihoven. Katalog k výstavě z cyklu Moravské zemské knihovny Oči Brna*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2018.

PETR TYL 1958: PETR TYL, Josef. Obchodní dosah kramářských tisků chrudimských tiskáren v 19. století. *Československá etnografie* 6, 1958, s. 396–409.

PETR TYL 1959: PETR TYL, Josef. Špalíčkové soubory kramářských tisků českobrodského muzea. *Vlastivědný sborník Českobrodsko* 2, 1959, s. 73–86.

PETR TYL 1963: PETR TYL, Josef. Obrázkový štoček jako prostředek při určování kramářských tisků. In: *Václavkova Olomouc 1961. Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963, s. 366–368.

POLÁKOVÁ 2023: POLÁKOVÁ, Jana. *Tato knížka byla nejmilejší zábavou ... Špalíčky kramářských tisků z etnologické podsbírky Moravského zemského muzea. I. díl*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2023.

RYŠAVÁ 1997: RYŠAVÁ, Eva. Vazby špalíčků ve sbírce Knihovny Národního muzea v Praze. *Knihářský Bulletin* 3, 1997, s. 13–14.

RYŠAVÁ 2021: RYŠAVÁ, Eva. Sběrka kramářských tisků Knihovny Národního muzea. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum* 66, 2021, č. 3–4, s. 122–125.

SCHEYBAL 1990: SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové: Kruh, 1990.

SMETANA – VÁCLAVEK 1949: SMETANA, Rudolf – VÁCLAVEK, Bedřich. *České písně kramářské*. Praha: Svoboda, 1949.

ŠPETKO 1958: ŠPETKO, Jozef. *Dejiny Škarniclovskej knihtlačiarne v Skalici (So súpisom jej tlačí)*. Martin: Matica slovenská, 1958.

VESELSKÁ 1982: VESELSKÁ, Jiřina. *Soupis kramářských písní ve sbírce Okresního vlastivědného muzea ve Frýdku-Místku*. Frýdek-Místek: Okresní vlastivědné mu-

zeum, 1982.

VOBR 1969: VOBR, Jaroslav. Kramářská píseň o pádu stonařovského meteoritu roku 1808. In: *Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl věd společenských* 5, 1969, s. 85–87.

VOBR 1970: VOBR, Jaroslav. *Jihlavské tisky českých kramářských písní*. Praha 1970. Diplomová práce. Universita Karlova. Fakulta sociálních věd a publicistiky.

VOBR 1972: VOBR, Jaroslav. *Tisky 16. století z knihoven dominikánů a kapucínů ve Znojmě, křižovníků na Hradišti u Znojma a piaristů v Mikulově*. Brno: Universitní knihovna, 1972.

VOBR 1973: VOBR, Jaroslav. *Soupis knížek lidového čtení z fondů Universitní knihovny v Brně*. Brno: Universitní knihovna, 1973.

VOBR 1985–1989: VOBR, Jaroslav. *Soupis postinkunábulí (tisků z let 1501–1520) z fondů Státní vědecké knihovny v Brně*. 5 svazků. Brno: Státní vědecká knihovna v Brně, 1985–1989.

VOBR 1988: VOBR, Jaroslav. Další kramářské písně o stonařovském meteoritu. In: *Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl věd společenských* 6, 1988, s. 235–240.

VOBR 1992: VOBR, Jaroslav. *Dílo Jana Amose Komenského ve fondech Státní vědecké knihovny v Brně a moravských klášterních knihoven: rukopisy a staré tisky 1611–1800*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1992.

Internetové zdroje:

HORÁKOVÁ 2020: HORÁKOVÁ, Barbora. *Případ Rychlý aneb Zločin v muzeu!* [online]. Národní muzeum. [Cit. 26. 5. 2024]. Dostupné z: <http://old.spalicek.net/?q=no-de%2F7005#>

JELÍNKOVÁ 2013: JELÍNKOVÁ, Věra. *Za PhDr. Jaroslavem Vobrem (1939–2013)* [online]. Ikaros 17, 2013, č. 7. [Cit. 29. 5. 2024]. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/za-ph-dr-jaroslavem-vobrem-1939-2013>

Kramářské písně v brněnských historických fondech [online]. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. [Cit. 26. 5. 2024]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/kramarskepisme>

MACHOVÁ 2021: MACHOVÁ, Jitka. *Katalogizace kramářských písní RDA/MARC 21* [online]. Moravská zemská knihovna. [Cit. 26. 5. 2024]. Dostupné z: <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-501605>

Moravská zemská knihovna v Brně [online]. Moravská zemská knihovna v Brně. [Cit. 25. 5. 2024]. Dostupné z: www.mzk.cz

Martin Drozda

Moravská zemská knihovna
Kounicova 65a
601 87 Brno